

Arthur bácsinak ezt a jelenetet – írja Marczali visszaemlékezéseiben. Kérdezte miképpen épültem ki abból a betegségből. Olvasással feleltem.” Ma sincs más lehetőség. Jó olvasást!

Zakar Péter

AETAS 1994/1.

Kosza László, a szegedi egyetem fiatal történésze, az AETAS idei első számával, amely szokás szerint csak az év második felében jelent meg, szerkesztőtársai és önmaga számára nagyon magasra emelte a mércét. Gericz Józseftől Kristó Gyulán át Györffy Györgyig a középkor kutatóinak színe java publikál a kétszáznyolcvan oldalas kiadványban.

Bizony, a terjedelmes folyóirat bemutatása nem könnyű feladat. Kilenc tanulmány és kilenc recenzió szép szimmetriában fogja közre a forrásközlést, a történésvitát és -portrékat. A kiadványt az erdélyi közgyűjtemények címtára és a magyar középlatin szótár második pótlása teszi teljessé. Az Almási Tibor és Kőfalvi Tamás által közölt forrás (*Az 1327. évi nagyszombati királytalálkozó szerződéslevele*) Prágában őrzött, eredeti, pontos szövege most lát először napvilágot, mert az eddigi kiadások (így Fejér György is) egy téves és hiányos bécsi másolat alapján készültek. I. Károly magyar és Luxemburgi János cseh király gyermekeik (László és Anna) eljegyzésével pecsételték meg szerződésüket, amely ugyan László korai halálával és a cseh király nagyhatalmi törekvéseivel a következő évtizedben újra lazábbá vált, ezt a megállapodást mégis az 1335. évi visegrádi királytalálkozó fontos előzményének tekinthetjük.

Az AETAS ezúttal egy rövid életrajz, bibliográfia és tanulmány közlésével Jerzy Kłoczowski lengyel egyháztörténészt és egy interjú keretében az idén hatvan éves Gyimesi Sándort mutatja be olvasóinak. A lublini Kłoczowski a Honi Hadsereg katonájaként végigharcolta a varsói felkelést, majd a hadifogságból kiszabadulva kezdte meg egyetemi tanulmányait. Tudományos munkája mellett közéleti és politikai tevékenysége is jelentős. Az egyháztörténeti atlaszok szerkesztése idején ismerte fel a Kelet-Közép-Európa (azon belül Lengyel-, Cseh- és Magyarország) középkori fejlődését összehasonlító módon kutató irányzat jelentőségét. Ennek érdekében a Lublini Egyetemen nemrégiben hívta életre a Kelet-Közép-Európa Kutató Intézetet. Tanulmányában (*A civilizáció fejlődése Közép- és Kelet-Európában a XIV. és XV. században.*) is ezt a módszert követi, megállapítva, hogy Közép- és Kelet-Európa egyházi szerveződéséből az állami szerveződésre is bizton következtethetünk. Így például a XIV. századi fejlődés eredményeként Prágában negyvennégy plébániát találunk, ami Krakkó és Pest-Buda egyházkerületeinek többszöröse, de nyugati mércével mérve is kiemelkedő. Cseh- és Morvaországban akkor közel annyi templomot találunk, mint a többször akkora területű Magyarországon. De az egyházi fejlődés országoként és egymással összehasonlítható a szerzetesrendi struktúrában is jól nyomon követhető. A kulturális fellendülés másik mércéje az egyetemek alapítása. Bár a XIV. század második felében Krakkóban, Pécsen majd Budán is egyetemeket szerveztek, számottevő jelentőségre csak a bécsi és különösen a prágai egyetem tett szert. A tanulmány befejező részében a szerző a nemzeti tudat megerősödésével foglalkozik, amelynek egyik terméke az ebben a korszakban kialakuló történetírás. A középkor vége a nemzeti nyelvek kialakulásának is fontos állomása, bár a nemzeti nyelvek fejlődésére még évszázadokon át nagy hatást gyakorolt a két liturgikus nyelv, az egyházi szláv és a latin.

Gyimesi Sándor „kutatási irányai pályája során több ízben módosultak”, így a világ számos régiójának középkori és újkori gazdaság-, társadalom-, agrár- és várostörténetével

foglalkozik. Egykor, egyetemi hallgatóként Szabó István köréhez tartozott Debrecenben, és bár éveken át tanszékvezető volt Szegeden, sajnálatára neki nem adatott meg a lehetőség tanítványok nevelésére. A professzor jelenleg a Közgazdasági Egyetemen oktat és a Közép- és Kelet-Európa Kutatócsoport irányítója. Gyimesi pesszimista hangulatában kritikusan szemléli az Akadémia és a magyar felsőoktatás helyzetét, bár a harminc év alatti generációt reménykeltőnek tartja. A beszélgetőpartner Rácz Lajos kérdésre válaszolva a történezből politikussá vedlett pályatársait is szigorúan megbírálja. Szerinte a jó tudós szinte biztos, hogy nem jó politikus. „Lelkes, elkötelezett emberek, – de – nem elég kíméletlenek, nem elég pragmatikusak, nem elég gyakorlatiasak.”

Az AETAS érdekes vitájában Stanislaw Sroka és Kristó Gyula vetik össze álláspontjukat Károly Róbert első feleségéről. A tudomány eddig elfogadta a magyar krónikának azt a közlését, mely szerint Károly első felesége Piast Mária, Kázmér bytomi herceg unokája volt. Kristó Gyula újabban arra az álláspontra helyezkedett, hogy Károly Róbertnek Mária előtt már volt egy orosz felesége, akit szintén Máriának hívtak, és a két korai házastársat – azonos nevük miatt – egybemosta a történetírás. Ugyanis Károly Róbert egy 1326. február 7-én kelt oklevele visszautal a két évtizeddel korábbi magyar-cseh harcokra, megállapítva, hogy akkor a király nem tartózkodott az országban, mert épp akkor Ruténiába utazott első feleségéért. Másrészt a névtelen szerző Kelet-Európa leírásában (*Anonymi Descriptio Europae Orientalis*), amelyet 1308-ban készített, a Ruszról írott fejezetben szintén megjegyzi, hogy a daliás fejedelem, Leó, lányát mostanáig vette feleségül Károly magyar király. Sroka cáfolja Kristó álláspontját, mert úgy véli, hogy az öreg Leónak (már meghalt 1301-ben) már nem, unokájának, II. Leónak (aki apja, György [Jurij], második házasságából 1288 vagy 1291 után született) még nem lehetett kiházasítandó leánygyermek a XIV. század elején. Sroka cáfolatában azonban több a feltételezés, mint Kristó felvetésében. Utóbbi válaszában eleve kizárja az öreg Leót, akivel ő korábban sem számolt, ám furcsának tartja, hogy az 1250-es évek táján született Györgynek csak közel harminc éves korában kötötték be először a fejét.

Feltételezzük – mondja Kristó -, hogy az akkor szokásos életkorban, húszévesen, az 1270-es évek elején házasodott először, így a hamarosan megszületett fia, Leó, a XIV. század elején daliás is volt, fejedelem is lehetett már 1308-ban, és Károly Róbertnél alig fiatalabb leánnyal is büszkélkedhetett. Amint látjuk, sok a „ha”, de éppen a halicsi históriának ebben az időszakában nagyon kevés az adat. Mindenesetre, ha két egymástól független korabeli forrás is megemlíti Károly Róbert (véltetően első) orosz lánnyal kötött házasságát, „akkor abban lehet valami”.

(Csak zárójelosen hadd szaporítsuk a furcsaságokat még egy elgondolkodtató adattal. Sroka a kiadványban egy remekbeszabott tanulmányt is közöl *Boleszló esztergomi érsekről* [1321-1328], aki Károly Róbert *utolsó* feleségének, Łokietek Erzsébetnek a kíséretében érkezett Magyarországra. Ez a Boleszló Károly második [vagy első] házastársának, Piast Máriának az öccse volt. Boleszló születésének idejét K. Jasiński állapította meg: Mivel 1294-ben már kanonok volt Krakóban, legkésőbb 1278 táján született. Ha utánaszámolunk, döbbenet tapasztaljuk, hogy Károly Róbert Piast Mária személyében egy nála több mint tíz évvel idősebb, harmincas éveiben járó nőszeméllyel lépett frigyre. Ezek után nincs sok megbotránkozónivalónk azon, hogy a király némely Csepel-szigeti ágyas karjai között vizsgáztalódott...)

A többi egyháztörténeti témájú tanulmány közül Csukovits Enikő („*Cum capsula... cum bacillo*”. *Középkori magyar zarándokok*), Koszta László (*Egy francia származású főpap Magyarországon. Bertalan pécsi püspök [1219-51]*) és Kubinyi András (*Szalkai László*

esztergomi érsek politikai szereplése) írását ajánljuk fokozottan kedves olvasóink figyelmébe. Megfontolandó Kubinyi kezdő megállapítása („a középkor politikai személyiségeinek jellemzése nem könnyű feladat”), hisz a kortárs elbeszélő források, követjelentések szerepe a mai tömegkommunikációhoz hasonlítható: politikusokat képesek akár lejáratni, akár felemelni. Így például Bornemissza János kincstartót Burgio pápai nuncius becsmérlésével, önzetlen, hazaszerető arisztokrataként jellemezte, „noha ritka haszonleső, megbízhatatlan, kétkulacsos úr volt”. Burgio megítélését fogadta el az utókor a XVI. század elején szédületes karriert befutott Szalkai László esetében is, róla azonban kevésbé pozitíve emlékezett meg a derék nuncius: „ő (mármint Szalkai) ugyanis arra számít, hogy ha elvész az ország, az ő zsebe jól tele legyen arannyal, hogy mindenütt úr lehessen”. A megfelelő forrásanyag segítségével Kubinyi bebizonyítja, hogy Szalkai a többi nyereszkeskedő főúrtól éppen abban különbözött, hogy pénzügyi akcióiban azoknál tehetségesebbnek bizonyult, hatalmát pedig nem a rokonok között osztotta szét, hanem az ország javára is fordította. Tipikus reneszánsz nagyság volt, aki csak 1525-ben, már egy éve esztergomi érsek szenteltette fel magát. Éppen a származása és elért rangja miatt támadták ellenfelei: a mátészalkai varga fia ügyes pénzember még lehetett, de primásnak sehogy sem volt megemészthető. Burgio vádjaira Szalkai sorsa a cáfolat: hősi halált a mohácsi csatamezőn.

Geric József tanulmányában újra megfogalmazza álláspontját Szent László uralmáról: VII. Gergely a világi uralkodók szent mivoltát határozottan tagadta, így bizonyosnak tekinthető, hogy Szent István 1083-as kanonizálása pápai közreműködés nélkül történt. Soós István rendezte sajtó alá Mályusz Elemér kéziratát (*Az első Habsburg a magyar trónon*), amelyben a huszadik századi magyar történetírás nagy alakja rendkívül alaposan elemezte Albert alig kétéves uralmát. Az első Habsburgot kevés boldogság érte a magyar trónon, pedig nem lett volna tehetségtelen uralkodó, ám rövid pályafutása alatt nem tudta megvalósítani korszerű elképzelését: három országának közös tanáccsal történő kormányzását.

Járva a szegedi könyvesboltokat, körbepillantva, az utóbbi évek AETAS-termésével telepakolt polcokat fedezhetünk fel. Beigazolódni látszik a korábbi recenziókban megfogalmazott balsejtelem (Belvedere '92/1-2), mely szerint az alig több mint ezer példányban megjelenő és kimondottan olcsó AETAS nem jut el potenciális közönségéhez, a történészhallgatósághoz. Pedig nemcsak a mostani, de a korábbi AETAS-számok is az általános történelmi érdeklődés kielégítése mellett a hallgatók tanulmányaihoz is számottevő segítséget nyújthatnának. Talán az lenne a folyóirat terjesztésének legeredményesebb módja, ha az egyetem fiatalabb oktatói (akik egyben az AETAS szerkesztői) előadásai és szemináriumai irodalomjegyzékébe kiadványaikat is felvennék. Magunk, lelkes olvasóként, csak abban reménykedhetünk, hogy legközelebb már nem egy „l'art pour l'art AETAS-t” ajánlunk kedves közönségünknek.

Nagy Tamás